

BOZOR IQTISODIYOTI DAVRIDA ANDIJON VILOYATI O'SISH QUTBLARINING VUJUDGA KELISHI VA RIVOJLANISHI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7856182>

Yuldasheva Soxiba Ibroximjonovna

Andijon Davlat universiteti magistranti

Annotatsiya.

Bozor iqtisodiyoti davrida Andijon viloyatida iqtisodiy rivojlanishning hududiy tabaqalanishining o'ziga xosligi, shu bilan birga hududiy asos va o'sish qutblari tizimini shakllantirish, hududiy siyosatning asosiy maqsadlaridan biri hududni qisqartirishdir, ijtimoiy-iqtisodiy farqlash, kompleks tufayli hududning rivojlanishi ob'ektiv omilla to'liq bayon qilinadi.

Kalit so'zlar.

iqtisod, bozor, o'sish, o'sish qutblari, yer, kapital va mehnat resurslar.

Kirish.

O'sish (iqtisodiyotda) – mamlakatda tovarlar ishlab chiqarish va xizmatlar yaratish hajmining oldingi yil (davr)larga nisbatan ko'paygan miqdorda takrorlanishi. Iqtisodiy o'sishni ta'minlash har qanday mamlakat iqtisodiy siyosatining asosiy maqsadi hisoblanadi. Yildan yilga aholi sonining ko'payishi, kishilar ehtiyojlarining mutassil ortib borishi iqtisodiy O'sishni shart qilib qo'yuvchi asosiy sabablardandir. Iqtisodiy o'sish aholi turmush darajasini oshirishga, xalq farovonligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Iqtisodiy O'sish negizida iqtisodiyotdagi yetakchi tarmoqlarning rivojlanishi turadi. Iqtisodiy o'sish ishlab chiqarishning ilg'or tuzilmasiga, yuqori mehnat unumdorligi darajasiga, ichki va tashqi bozorda talab katta bo'lgan raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishga, mahsulotni qulay bozorlarda sotishga tayanadi. Boshqacha aytganda, iqtisodiy o'sish mahsulot ishlab chiqarishning real hajmini muttasil qo'paytirib borish va ayni paytda jamiyat taraqqiyotida texnologik, iqtisodiy va ijtimoiy tavsiflarning yaxshilanib borishini anglatadi.

Iqtisodiy O'sishni aniqlash va hisoblashda mamlakat iqtisodiy taraqqiyotining eng umumiy ko'rsatkichi bo'lgan yalpi ichki mahsulot (YAIM) asos bo'lib xizmat qiladi va iqtisodiy o'sishning muayyan davr mobaynida real YAIM hajmining ijobiy tomonga o'zgarishini ko'rsatadi. Iqtisodiy o'sish sur'atlari YAIM o'sish sur'atlarida o'z aksini topadi [1-3].

Iqtisodiy O'sish mamlakat iqtisodiyoti rivojlanishining umumiy holatini ifodalaydi. Real YAIM hajmining o'zgarishi mamlakat iqtisodiyoti holati va dinamikasi to'g'risida ma'lumot bersada, iqtisodiy O'sishni to'liq aks ettirmaydi. Masalan, mamlakat aholisining O'sish sur'ati 3% ni, real YAIM ning O'sish sur'ati ham 3% ni tashkil etdi. Bunday holatda, garchi YAIM hajmi o'sgan bo'lsada, kishilarning daromadlari o'zgarmay qoladi. Shu sababli iqtisodiy O'sishni to'laroq aks ettirish uchun boshqa bir ko'rsatkich – aholi jon boshiga ishlab chiqarilgan real YAIMning o'zgarishi qo'llaniladi.

Real YAIM hajmining o'zgarishi umuman mamlakat iqtisodiyotining muayyan davr oralig'idagi rivojlanishini ifodalasa, aholi jon boshiga to'g'ri keladigan real YAIM hajmining o'zgarishi iqtisodiy rivojlanishga kishilar turmush darajasi orqali baho berishga xizmat qiladi.

Mamlakat iqtisodiyotida yaratilgan YAIM ishlab chiqarish omillari – yer, kapital va mehnat resurslarining o'zaro ta'sirida shakllanadi. Bular iqtisodiy O'sishning miqdoriy omillariga kiradi (foydalanilayotgan ekin maydonlarni kengaytirish YAIM o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi). Ushbu omillarni ishlab chiqarish jarayoniga kengroq jalb etish natijasida yuz beradigan iqtisodiy O'sishekstensiv o'sish deb ataladi [4-6].

Iqtisodiy O'sishning sifat omillari ham mavjud bo'lib, ularga mehnat, kapital va yer (tabiiy) resurslari unumdorligi kiradi. Sifat omillari hisobiga yuz beradigan iqtisodiy O'sish intensiv o'sish deb yuritiladi.

Ishlab chiqarish omillarining cheklanganligi ekstensiv O'sish.ning imkoniyatlarini chegaralaydi. Shu sababli resurslar cheklanganligi sharoitida intensiv o'sish samarali hisoblanadi. Fantexnika taraqqiyoti ham intensiv iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi. Keyingi yillarda bir qator ijtimoiy qo'rsatkichlar iqtisodiy O'sish sharti va natijasi tarzida qaralmoqda. O'sish sohasida – bandlikning yukobiy dinamikasi; taqsimot sohasida – aholining real daromadlari va boshqalar bir qator ko'rsatkichlar dinamikasi; ayirboshlash sohasida – savdo va umumiy ovqatlanish moddiy bazasining rivoji, chakana savdo aylanmasi dinamikasi; iste'mol sohasida – iste'molning va noishlab chiqarish jamg'arishning o'sishi shunday ko'rsatkichlarga kiradi. Iqtisodiy o'sishning asosiy ijobiy tomoni – uning ishlab chiqarish va iste'mol tuzilmasi o'zgarishlariga ta'sir ko'rsatishidir [7-9].

Adabiyotlar tahlili.

Keyingi yillarda J.Borts, X.Richardson, X.Zibertlarning mintaqaviy o'sish nazariyalari, o'sish qutblari nazariyasi va mamlakat iqtisodiy makonining qutblanishiga yo'l qo'yilishi to'g'risida qizg'in munozaralar olib borilmoqda. F.

Perrou, G. Myrdal, T. Xegerstrand tomonidan innovatsiyalarning tarqalishi. Hududlararo differentsiatsiyaning omillari va dinamikasi S. Baranov, B. Lavrovskiy, A. Polinev, T. Skufyina, S. Suspicion asarlarida ochib berilgan.

Natija va muhokama.

Andijon viloyati hududlarida ijtimoiy-iqtisodiy tizimlarning barqaror rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlarni shakllantirish "o'sish qutblari" kontseptsiyasini amalga oshirish, shu jumladan maxsus iqtisodiy zonalarni (SEZ) yaratish orqali ta'minlanadi. Ularning jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashuvi, ichki potentsial mintaqaning rivojlanishini rag'batlantirish, innovatsiyalarni yaratish, keyinchalik ular mintaqaning butun hududiga tarqalib, mintaqaviy reproduktiv tuzilmani optimallashtirishga yordam beradi [10-13].

Hududiy siyosatning asosiy maqsadlaridan biri hududni qisqartirishdir, ijtimoiy-iqtisodiy farqlash, kompleks tufayli hududning rivojlanishi ob'ektiv omillar, shu jumladan quyidagilar ajralib turadi:

- tabiiy - iqtisodiy va geografik joylashuvi, tabiiy va iqlim sharoiti; xom ashyo salohiyati;
- antropogen - tashkiliy-boshqaruv funktsiyalarining konsentratsiyasi, ixtisoslashuvi va iqtisodiy bazaning rivojlanish darajasi, transport va logistika va muhandislik hududni rivojlantirish va boshqalar.

Bunday sharoitlarda maqsadga erishish juda cheklangan, rivojlanish resurslari va muddatlarning keskinlashishi mumkin, ushbu xolatda adekvatni shakllantirish orqaligina hududiy jihatdan tabaqalashtirilgan tizim boshqaruviga erishish mumkin. Samarali yo'nalishlardan biri bunday tizimni amalga oshirish kontseptsiyasidir "o'sish qutblari (yoki nuqtalari)", bu kabi odatda asosiy elementlar sifatida ishlaydi, mintaqaning hududiy tuzilishini qo'llab-quvvatlash. Shu nuqtai nazardan, konjugatsiyaga erishiladi - ikkita nazariya: o'sish qutblari tushunchasi (asosan iqtisodiy) va tushunchalar hududning qo'llab-quvvatlovchi ramkasi (asosan geografik) [14-18].

Makroiqtisodiy o'zgarishlar

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2017 yil 14 yanvar kuni Vazirlar Mahkamasining yig'ilishida belgilab berilgan «2017 yilda mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish dasturining eng muhim ustuvor yo'nalishlari» bo'yicha vazifalarni amalga oshirilishi, shuningdek, Hukumat tomonidan qabul qilingan tarmoq dasturlari va qarorlarida belgilangan parametrlarni viloyatda ijrosini ta'minlanishi hisobiga 2022 yil yakuni bilan iqtisodiyotning barcha sohalarida barqaror o'sish sur'atlari ta'minlandi.

Xususan, iqtisodiyotni va uning etakchi tarmoqlarini modernizatsiya qilish, texnik va texnologik jihatdan yangilashni jadallashtirish va ko'lamlarini kengaytirish, ishlab chiqarishni diversifikatsiyalash, yo'l-transport va kommunikatsiya infratuzilmasini jadal rivojlantirish, faol investitsiya siyosatini amalga oshirish va xorijiy investitsiyalarni jalb etish, zarur ishbilarmonlik muhitini yaratish, aholining hayot darajasi va sifati izchil oshirilishini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar natijasida yalpi hududiy mahsulot hajmining (YAHM) o'sish sur'ati 4,2 foizga, sanoat ishlab chiqarish hajmi 7,3 foizga, qishloq xo'jaligi 1,8 foizga, kapital qo'yilmalar 3,7 foiz, qurilish ishlari 7,6 foiz, chakana savdo aylanmasi 3,1 foiz va jami xizmatlar hajmi 5,0 foizga o'sishi ta'minlanadi.

Moliyaviy holat

Inflyatsiya sur'atlari. Viloyatda inflyasiyani qisqartirish hamda narx-navoni barqarorlashtirish bo'yicha 2022 yilga mo'ljallangan chora-tadbirlar Dasturi ishlab chiqilib, ijrosi tizimli monitoring qilib borilmoqda [19-23].

Viloyat aholisi uchun markazlashgan tartibda ajratilayotgan un va o'simlik yog'ini birja savdolariga o'z vaqtida qo'yish va sotib olingan mahsulotlarni savdo korxonalarini tomonidan ayniqsa, qishloq va tog'li hududlarda yashovchi aholiga muntazam etkazib berish yo'lga qo'yilgan.

Bundan tashqari tadbirkorlar tomonidan chetdan xarid qilayotgan noziq va oziq-ovqat mahsulotlari bilan ist'emol bozorini to'ldirib kelinmoqda.

Viloyat aholisini arzon, sifatli meva-sabzavot va chorvachilik mahsulotlari bilan ta'minlashni yanada yaxshilash maqsadida 741,5 ming tonna sabzavot (o'sish sur'ati 102,7%), 132,2 ming tonna go'sht (105,8%), 666,8 ming tonna sut (104,6%) va 465,8 ming dona tuxum (110,1%) ishlab chiqarilib, iste'molga yo'naltirildi.

Byudjet-soliq siyosati. Hisobot davrida mahalliy byudjet daromadlari 1560,5 mlrd.so'mni, byudjet xarajatlari 1703,1 mlrd.so'mni tashkil etdi.

Investitsiya siyosati va real sektor tarmoqlari rivojlanishi.

1. Davlat Investitsiya dasturi.

Viloyatda 2017 yil yanvar-dekabr oylari yakuni bilan barcha manbalar hisobidan 3052,0 mlrd.so'm miqdorida investitsiyalar o'zlashtirilib, o'tgan yilga nisbatan o'sish 103,7 foizni tashkil etgan. SHundan 1475,4 mlrd.so'mi (48,3 foizi) Ishlab chiqarish sohasida, 1576,6 mlrd.so'm (51,7 foizi) noishlab chiqarish sohasida to'g'ri kelgan.

Hisobot davrida o'zlashtirgan investitsiyalarning 1233,8 mlrd.so'mi (jamidagi ulushi 40,4 foizni) markazlashtirilgan investitsiyalarni tashkil etib, shundan 115,5 mlrd.so'mni byudjet mablag'lari, 119,7 mlrd.so'mni byudjetdan tashqari fondlar

mablag'lari hamda 998,6 mlrd.so'mni hukumat kafolati ostidagi xorijiy investitsiyalar va kreditlar hisobiga to'g'ri kelgan. O'zlashtirilgan investitsiyalarning 1818,1 mlrd.so'mini (59,6 foizi) markazlashtirilmagan investitsiyalar tashkil etib, ulardan 516,6 mlrd.so'mi korxonalarining o'z mablag'lari, 440,8 mlrd.so'mi tijorat banklari kreditlari, 89,7 mlrd.so'mi to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiya va kreditlar hamda 771,0 mlrd.so'm aholi mablag'lari hisobiga o'zlashtirilgan.

Qishloq va suv xo'jaligi vazirligi tarkibidagi ob'ektlar qurilishi bo'yicha 21267,9 mln.so'm kapital mablag'larni o'zlashtirish rejalashtirilgan. Shundan, 19640,7 mln.so'mini qurilish-montaj ishlari tashkil etadi. Manziliy ro'yxatga jami 9 ta qurilish ob'ektlari kiritilgan bo'lib, ularning 4 tasi yildan-yilga o'tuvchi, 5 tasi yangi boshlanadigan ob'ektlardir. Manziliy ro'yxatga muvofiq joriy yilda jami 23,522 km uzunlikdagi kanallarni qayta qurish, 1,8 m³/s suv chiqarish qobiliyatiga ega bo'lgan nasos stansiyasini hamda 0,375 km uzunlikdagi bosimli truboprovodni qayta qurish, shuningdek 2 dona gidrotexnik inshootni qayta qurib, foydalanishga topshirish rejalashtirilgan. Joriy yilning yanvar-dekabr oylari yakuni bilan jami 21267,8 mln.so'm kapital mablag'lar o'zlashtirilib, 19640,5 mln.so'mlik qurilish-montaj ishlari olib borildi. Belgilangan reja 100,0 foizga bajarildi.

2017 yilda 20902 gektar sug'oriladigan erlarning meliorativ xolatini yaxshilash maqsadida, 17 dona loyihalarda 839,5 km uzunlik-dagi kollektorlarni ta'mirlash - tiklash ishlari rejalashtirilgan.

Sanoat.

Viloyatda 2017 yil yakuni bilan 3677 dan ziyod faoliyat ko'rsatayotgan sanoat korxonalari tomonidan hisobot davrida 3901,7 mlrd.so'mlik (107,0%) sanoat mahsulotlari, 2715,5 mlrd.so'm (106,0%) halq iste'moli mollari ishlab chiqarilib, o'sish sur'ati o'tgan yilning shu davriga nisbatan mos ravishda 107,3 foizni va 104,8 foizni tashkil etdi.

Viloyatda iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash maqsadida eng avvalo yuqori salmoqqa ega engil sanoat, oziq-ovqat, mashinasozlik va qolgan sanoat tarmoqlarini jadal rivojlantirish dasturlari bo'yicha qator tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Xususan, hisobot davrida yengil sanoat tarmog'ida o'sish sur'ati 106,1 foiz, oziq-ovqat sanoatida 102,0 foizni tashkil etgan holda umumiy sanoat mahsulotlari ishlab chiqarishdagi eng yuqori ulushi engil sanoat (37,4%) va oziq-ovqat sanoati (31,3%) tarmoqlari hissasiga to'g'ri keldi.

Shu davrda aholi jon boshiga sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmlari 1458,2 ming so'm va aholi jon boshiga xalq iste'moli mollari ishlab chiqarish 1015,0 ming so'mni tashkil etib, 2016 yilga nisbatan mos holatda 175,2 ming so'm va 46,2 ming so'mga ko'p yoki 113,7 foiz va 104,8 foizga o'sishiga erishildi.

Qishloq xo'jaligida islohotlarni qo'llah-quvvallahi va rivojlantirish.

Viloyat aholisini arzon, sifatli meva-sabzavot va chorvachilik mahsulotlari bilan ta'minlashni yanada yaxshilash maqsadida Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 7 yanvardagi 9-sonli qaroriga asosan viloyat hokimining 2017 yil 12 yanvardagi 16-sonli qarori qabul qilinib, nazorat o'rnatilgan.

Xususan, 2017 yilda barcha xo'jaliklarda 261,4 ming tonna kartoshka, 741,5 ming tonna sabzavot, 69,8 ming tonna poliz, 249,6 ming tonna meva, 119,9 ming tonna uzum, chorvachilik mahsulotlaridan 132,2 ming tonna go'sht, 686,8 ming tonna sut, 465,8 ming. dona tuxum etishtirilib, bu turdagi mahsulotlarni 2016 yilga nisbatan 101,1 foizga bajarildi.

Uy-joy va kommunal xo'jaligida olib borilayotgan islohotlar.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 21 oktyabrdagi "2017-2021 yillarda qishloq joylarda yangilangan namunaviy loyixalar bo'yicha arzon uy-joylar qurish dasturi to'g'risida"gi PQ-2639 - sonli qaroriga asosan viloyatda 2017 yilda 38 ta massivlarda 1184 ta namunaviy loyihadagi uy-joylar qurilishi rejalashtirilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Баранский N.N. Иктисодий география. Иктисодий картография [Иктисодий география, иктисодий картография]. Москва, Географгиз нашриёти, 1956, 450 б.
2. Yusufovich G. Y., Shavkat o'g'li S. Y. CARTOGRAPHIC RESOURCES USED IN THE CREATION OF ELECTRONIC AGRICULTURAL MAPS OF FERGANA REGION //Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities. – 2023. – T. 11. – №. 3. – С. 1001-1009.
3. Хорев В.С. Муаммо городов (шахарлар муаммолари). Москва, Мйсль нашриёти, 1975, 428 б.
4. Abduvakhabovich A. A., Shavkat o'g'li S. Y. IMPROVING THE METHOD OF MAPPING AGRICULTURE USING REMOTE SENSING DATA //Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities. – 2023. – T. 11. – №. 3. – С. 1093-1100.

5. Полян Р.М. Методика выделения ва таҳлил опорного каркаса расселения [Селекция методологияси ва аҳолининг кўчиш скелетининг таҳлили]. Москва, ИГ АС нашриёти, 1988, жилд. 1, 220 б., жилд. 2, 66 б.

6. Khakimova K., Yokubov S. CREATION OF AGRICULTURAL ELECTRONIC MAPS USING GEOINNOVATION METHODS AND TECHNOLOGIES //Science and innovation. – 2023. – Т. 2. – №. D1. – С. 64-71.

7. Немкович Е.Г., Шмуило Т.Р., Степанова S.V. [Инфратузилмани баҳолашга услубий ёндашувлар Россиянинг шимолий чегара худудининг скелети]. Вестник Томского государственного университета. Сер. Иктисодиёт = Томск давлат университети иктисодиёт журналы, 2015 йил, №. 400, бет. 231-237. (Рус тилида.)

8. Mamatqulov O., Qobilov S., Yokubov S. CULTIVATION OF MEDICINAL SAFFRON PLANT IN THE SOIL COVER OF FERGANA REGION //Science and Innovation. – 2022. – Т. 1. – №. 7. – С. 240-244.

9. Кудрявцев О.К. Расселение и планировочная структура крупныйк городов- агломерации [Кўчириш ва шаҳарлар ва агломерацияларнинг режалаштириш тузилиши]. Москва, Строиздат нашриёти, 1985, 68 п.

10. qizi Olimova D. S. et al. THEORETICAL BASIS FOR THE USE OF MODERN GIS TECHNOLOGIES IN THE CREATION OF NATURAL CARDS //RESEARCH AND EDUCATION. – 2022. – Т. 1. – №. 4. – С. 4-10.

11. Болгова Е.В. Илмий-таълим базасининг ишлаш механизмининг элементлари. Стратегия устойчивого развития регионов России = Россия минтақаларини барқарор ривожлантириш стратегияси, 2011 йил, йўқ. 5, бет. 124-128. (Рус тилида.)

12. Mavlyankulova S. Z. et al. THE ESSENCE OF CARTOGRAPHIC MAPS IS THAT THEY ARE USED FOR CARTOGRAPHIC DESCRIPTION OF THE TERRAIN. GENERALIZING WORKS IN THE PREPARATION OF MAPS //RESEARCH AND EDUCATION. – 2022. – Т. 1. – №. 4. – С. 27-33.

13. Шарйгин М.Д., Назаров N.N., Субботина Т.В. [Барқарор минтақавий ривожланиш доираси: назарий жихати]. Географический вестник = Географик ахборотнома, 2005, №. 1-2, бет. 15-22. (Рус тилида.)

14. Alakhanov Z. M. et al. THE STATE CADASTRE FOR THE REGULATION OF INFORMATION RESOURCES FOR THE FORMATION AND IMPROVEMENT //Educational Research in Universal Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 47-53.

15. Лаппо Г.М. [Иқтисодийнинг худудий тузилмаси концепцияси: ривожланиш, назарий ва амалий аҳамияти]. "Известия Академии Наук СССР". Сер. Географическая, 1983 йил, №. 5, бет. 16-28.
16. Arabboevna A. M., Shavkat o'g'li Y. S. The Use of Geoinformation Systems in the Study of the Land Fund of Household and Dekhkan Farms //Texas Journal of Multidisciplinary Studies. – 2022. – Т. 8. – С. 163-164.
17. I.Sh.Soyibjonov "Iqtisodiyot modernizatsiyasi davrida Namangan viloyati o'sish qutblarining vujudga kelishi va rivojlanishi haqida iqtisodiy geografik tahlil" //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 6. – С. 1292-1297.
18. Khakimova K. R. et al. SOME TECHNOLOGICAL ISSUES OF USING GIS IN MAPPING OF IRRIGATED LANDS //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 10. – №. 4. – С. 226-233.
19. Sherzodbek Y., Sitora M. THE ESSENCE OF CARTOGRAPHIC MAPS IS THAT THEY ARE USED FOR CARTOGRAPHIC DESCRIPTION OF THE TERRAIN //GENERALIZING WORKS IN THE PREPARATION OF MAPS.-2022.-2022.-2022. – 2022.
20. O'G'Li S. Y. S., Zuxriddinovna M. S., Qizi A. S. B. THE USE OF MAPINFO PROGRAM METHODS IN THE CREATION OF CADASTRAL CARDS //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. A3. – С. 278-283.
21. Arabboyevna A. M. et al. CREATION OF A SATELLITE GEODESIC BASE ON THE TERRITORY OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN //Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities. – 2023. – Т. 11. – №. 3. – С. 1033-1039.
22. Kamariddinovich O. R. et al. IMPROVING METHODS FOR MAPPING IRRIGATION NETWORKS USING GIS TECHNOLOGIES //Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities. – 2023. – Т. 11. – №. 4. – С. 691-699.
23. Musimovich S. M. et al. THEORETICAL AND PRACTICAL ISSUES IN CREATING POPULATION EMPLOYMENT MAPS USING GIS SOFTWARE //Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities. – 2023. – Т. 11. – №. 3. – С. 1060-1068.